

УДК 793.38

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/26.195868>

Адріана ПІДЛУЖНА,
 orcid.org/0000-0001-9707-8514
 магістрантка кафедри режисури та хореографії
 Львівського національного університету імені Івана Франка
 (Львів, Україна) I3adri@ukr.net

ГУЦУЛИ ЯК ЕТНОГРАФІЧНА ГРУПА ТА ЕТИМОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКИХ ГОРЯН

У роботі розглянуто основні точки зору на походження українських горян та етимологію етноніму «гуцули». Узагальнено відомості з історичних праць та джерел про формування Гуцульщини, етноніму «гуцули», про їх історію, древні уявлення та вірування гуцулів, що можуть стати в пригоді для пошуку відповіді на поставлені в роботі завдання. Проведено огляд звичаїв, традицій та народної творчості гуцулів з метою пошуку в них відомостей про давнє минуле етносу. Зроблено аналіз достовірності відомостей у історичних працях та джерелах з історії гуцулів. Наведено декілька точок зору та теорій щодо походження етноніму «гуцули», що представлені в роботах дослідників як західних країн, так і України. Зроблено висновки про перспективність досліджень проблематики та актуальність питання про становлення гуцулів як окремої етнографічної групи.

У науковій статті також приділено увагу соціальним і культурним перетворенням у XVIII–XX століттях, під час яких гуцульський регіон входив до різних країн (Речі Посполитої, Імперії Габсбургів, Західноукраїнської Народної Республіки, Румунії та ін.). Позитивним аспектом наукової статті є звернення автора до історії, давньої гуцульської космогонії та віри, історичних праць та джерел про утворення, а також усієї інформації, за якою визначаються три карпатські етнічні групи – гуцулів, бойків та лемків.

Стаття містить інформацію із праць багатьох українських та європейських науковців. У ній зроблена смілива наукова спроба визначити місце гуцулів в Україні та інших країнах (особливо в Румунії та США, де в сучасні дні проживає гуцульська діаспора). Автором статті пропагується думка про суперечливість походження гуцулів. Адже нині кожен дослідник робить власні припущення. Усі припущення не мають жодних документальних підтверджень. Мета наукового пошуку – вивчити походження назви гірського етноніма України – «гуцул». Етнологічному дослідженню гуцульського краю не вистачає систематичної роботи вчених. Необхідний ретельний аналіз усієї наявної інформації про гуцулів на території України та за кордоном. Гуцули зараз стали сучасними. Їхні умови життя та звичаї змінилися. Етнографи мають збирати інформацію про цю етнічну групу.

Ключові слова: гуцули, Гуцульщина, етимологія, етнографічна група, етнонім, етнос, горяни, етнографізм, етнографія.

Adriana PIDLUZHNA,
 orcid.org/0000-0001-9707-8514
 Undergraduate Student of the Department of Directing and Choreography
 of Ivan Franko National University of Lviv
 (Lviv, Ukraine,) I3adri@ukr.net

HUTSULS AS ETHNOGRAPHIC GROUP AND ETYMOLOGY OF UKRAINIAN HIGHLANDERS

This work contains main points of view on the origin of Ukrainian highlanders and etymology of ethnonym “Hutsuls” and their characteristic. Generalization of information from history works and sources about formation of Hutsulscshyna, ethnonym “Hutsuls”, their history, ancient Hutsul cosmogony and believes, also all information that might be useful for searching answers on main questions in this work. Research of confusions in existing information about Hutsuls in different sources and more general terms of Rusyns, Carpatho-Rusyns or Ruthenes that define the three Carpathian ethnic groups the Hutsuls, the Boikos, and the Lemkos. Short look at habits and traditions of Hutsuls and their folk heritage in attempt to find information about unknown past of this ethnic group. Analyzed certainty of scholar theories in their works about etymology of word “Hutsuls” and history of Ukrainian highlanders. Also research of social and cultural transformations of Hutsul people in XVIII–XX centuries, during which this region was part of different countries (Rzecz Pospolita, Habsburg Empire, Western Ukrainian People Republic, Romania and others). This work contains information from articles and works of many Ukrainian and European scholars as well. Attempt to identify place of Hutsul people in Ukraine and other countries (especially, neighbor country Romania and US, where in modern days live Hutsul diaspora). Conclusions about sources on Ukrainian history on this minority (are they informative or not), research perspectives of these problems and about actuality of question about formation of Hutsul people as ethnic group.

The article reflects the inconsistency of the origin of the Hutsuls. Each researcher makes his own assumptions. All assumptions have no documentary evidence. The purpose of the scientific search is to study the origin of the name of the

mountainous ethnonym of Ukraine – “Hutsula”. The ethnological study of the Hutsul region lacks the systematic work of scientists. A thorough analysis of all existing information about Hutsuls on the territory of Ukraine and abroad is necessary. Hutsuls have now become modern. Their living conditions and customs have changed. Ethnographers should be collecting information about this ethnic group.

Key words: *hutsuls, Hutsulshchyna, etymology, ethnographic group, ethnonym, ethnos, highlanders, ethnographism, ethnography.*

Постановка проблеми. Горяни українських Карпат багато в чому досі залишаються загадкою не тільки для української етнографії, а й для світової науки в цілому. Відомі нині точки зору досі не є беззаперечними, а в публікаціях більше припущень, ніж чітких тверджень. Втім, це звичайна ситуація для дослідників, які вивчають історію народів, у яких немає стандарту мови, а більшість історичних відомостей про походження етнографічної групи представлені у вигляді усної народної творчості (пісні, казки, легенди тощо). Подібна ситуація з народами, що населяють гори Кавказу, така ж ситуація з мешканцями Карпат. Походження їх етнонімів є можливим ключем до розгадки. Втім, суперечностей вистачає і нині.

Разом із тим цей певною мірою ізольований спосіб життя гуцулів і відносно важкі умови життя в цьому регіоні стали тим, що врятувало цих горян від асиміляції із сусідніми народами, які часто змінювали один одного у номінальному володінні цими землями, та сформувало їхні відмінні від сусідів традиції, погляди та характер.

Аналіз останніх досліджень. Досить поширеною проблемою в роботах багатьох дослідників є питання етимології етноніму «гуцули» та суперечності, що досі виникають навколо цього питання. Серед цих робіт варті окремої уваги дослідження С. Витвицького (Витвицький, 1993), П. Магочія (Магочій, 1993), Р. Кайндля (Кайндль, 2000), В. Шухевича (Шухевич, 1899) та інших. У своїх роботах ці дослідники спиралися на етнографічні матеріали, метод спостереження та дані з історичних джерел, завдяки чому змогли описати різні відомості та теорії походження гуцулів, а також особливості гуцульського етносу.

Етимологія гуцулів досі залишається спірною темою. Кожен дослідник дає свої припущення, але всі вони досі залишаються тільки припущеннями. Також актуальною проблемою залишається питання відокремленості гуцулів як етнічної групи, їх зв'язків з українським народом та соціокультурні перетворення, які відбувались на Гуцульщині протягом XVIII–XX ст. Досліджень, присвячених цим питанням, відносно мало, а актуальних серед них майже немає натепер як за кордоном, так і в Україні. Хоча при цьому є досить велика кількість наративних джерел, які можна використати для форму-

вання більш чітких та точних теорій походження гуцулів та етимології їхнього етноніму.

Питання походження етнонімів завжди цікавили людство, а особливо у XIX ст., коли інтелігенція європейських країн шукала своє коріння в глибині століть, етноніми були першою зачіпкою у цих пошуках. Ці пошуки завжди були складними для етнічних груп, що проживали на перехресті культур, різних держав та навіть релігій. Саме до таких належать гуцули, горді мешканці Карпатських гір.

Мета статті – дослідження походження назви етноніму горян України «гуцули». Для її досягнення необхідно розглянути основні точки зору на походження етнографічної групи гуцулів та їхнього етноніму, проаналізувати основні історичні джерела та етнографічні матеріали на наявність історії походження цієї народності та визначити вірогідність чи сумнівність тверджень щодо етимології гуцулів та їх походження.

Виклад основного матеріалу. Версій походження етноніму «гуцул» багато. Деякі з них схожі на правду, а деякі більше схожі на легенду. Деякі дослідники виводять цей етнонім з імені Гецило. Князь Гецило був сином Провини, братом удільного князя Ростислава, володаря Моравії, держава якого у 864 році розширилася у Північній та Південній Моравії, зайнявши Богемію, Моравію, Сілезію, Словенію, частини Боснії та Сербії. Такі відомості згадуються у літописі Самуїла Бандтке (Бандтке, 1830: 76). Шлозер у своєму тлумаченні Нестора виводить назву Гецило від гецил – цап (Витвицький, 1993: 11). Як наслідок, частина дослідників вважає періодом виникнення гуцулів IX ст.

Інша досить стара теорія виводить назву гуцулів як горян, що мешкають найвище в Східних Карпатах, від слів горул, горал, горал. А це, на їхню думку, співзвучне зі словами горули або герули. Відомо, що герули за Германаріха і Теодоріха допомагали східним готам проти лангобардів, про що теж згадує Бандтке (Бандтке, 1830: 31, 43). Лелевель, своєю чергою, від тих герулів виводить і походження литвинів (Витвицький, 1993: 12). Як аргумент до цієї теорії відносять ще бойове вбрання гуцулів та їхні симпатії до сусідніх угрів.

Розглядаючи звичаї гуцулів, С. Витвицький наводить теорію, що в них багато схожого зі звича-

ями у давніх скандинавів (Витвицький, 1993: 12), особливо із великодніми звичаями з острова Рюгена: замилювання скелями, надзвичайна відвага у поводженні зі сплавом дерева та багато іншого. Це дає змогу йому робити припущення, що гуцули прийшли з північного заходу, зі Скандинавії, можливо, й разом з Рюриком, запрошеним до Русі у IX ст. Аргументують цей здогад буденним вбранням гуцулів червоного або пурпурового кольору. Також згадуються весняні святкування пам'ятних іменин св. Володимира і Рюрика, які припадають на 15 липня – день св. Кириака.

Не поділяє С. Витвицький поглядів, що гуцули походять лише від опришків та тих, хто виводить гуцулів від румунського слова «гуц» – «сильний» (Витвицький, 1993: 13).

У самих гуцульських оповідях важко відшукати якісь відомості про походження. Звідки вони прийшли ніхто сказати не може, а позаяк народ не вмів писати, то перекази належать до казок і міфів. С. Витвицький стверджує, що часто чув від гуцулів сумний вираз: «Ей скали, та скали далекі. Ей море, море та й зимне, та й студене, та й дуже далеке» (Витвицький, 1993: 14).

Автори іноземного етномузикологічного дослідження про дримбу серед гуцулів в Українських Карпатах спираються на теорію, що гуцули, які належать до карпато-русинської групи, є нащадками галицьких та буковинських русинів, які, як вважається, заселяли гори Карпати починаючи з VI ст. (Dallais et al., 2002: 10). Хоча автори визнають, що історія, походження та ідентичність гуцулів досі є суперечливими. Одним із впливових чинників вони вважають те, що гуцули в більшості були уніатами і, як наслідок, змогли зберегти свою культуру. Натомість кінцеве формування відмінних рис гуцулів автори статті відносять до XVII–XVIII ст. (Dallais et al., 2002: 11). Ізоляція гуцулів дала змогу сформуватись певній специфіці, що проявлялася через одяг, танці, традиції, уявлення.

Що ж до опришків, то їх автори вважають ще однією особливістю регіону, яка наповнила його народними піснями та легендами. Описують їх як банди різного походження, які грабували знать, нападаючи на її володіння та повертаючись назад у гори.

Р. Кайндль у своїй праці пише, що у XIX ст. русини офіційно зараховувалися до русинів, але вони настільки відрізнялися від бойків і руснаків, що давали привід до численних припущень щодо їхнього походження. Серед безглузких поглядів він згадує припущення, що гуцули були слов'янізованими рештками скіфів, готів, кума-

нів і монголів. До більш-менш правдоподібних думок відносить припущення, що гуцули походять від румунів і русинів та те, що вони є «змішаним народом», який постав начебто з найрізноманітніших етнічних елементів протягом історії карпатського краю, але перевагу серед них мали слов'яни, які жили у підніжжі Карпат з IV ст. (Кайндль, 2000: 8–9). Гірська місцевість могла бути заселена людьми, які, певно, тікали від воєнничих народів. Зрештою, гуцули є слов'янами за мовою, звичаями і народними традиціями, крім певних особливостей, але вони залишаються схожими на своїх слов'янських сусідів.

П. Магочій пише про гуцулів, бойків та лемків у контексті історії «русинської ідентичності». Так звані русини живуть на досить компактній території на кордонах трьох країн: України, Словаччини та Польщі. Невелика група русинів проживають у Сербії та Хорватії, які є нащадками іммігрантів XVIII та XIX ст. Загальна кількість русинів, за П. Магочієм, – 1,2 мільйона людей з однаковим лінгвістичним та етнографічним походженням (Магочій, 1993: с. 147). Натомість деякі дослідники наводять інформацію про те, що жителі різних селищ на Гуцульщині наприкінці XIX ст. називали один одного «руминами» та «галичанами» і часто ворогували (Бідношия та ін.).

В. Шухевич, описуючи гуцулів, називає їх відгалуженням українсько-руського народу, котре зберегло найбільше знамен оригінальності завдяки ізоляційному життю в горах. У своєму житті гуцули зберегли багато властивостей та ознак, які в українсько-руського народу вже зникли, а власне гуцульські властивості, на думку автора, виникли завдяки природним умовам, в яких вони жили і живуть (Шухевич, 1899: 25).

Серед теорій походження етноніму «гуцул» Шухевич наводить теорію Й. Корженьовського, що вказана у передмові до драми «Верховинці», де назва гуцулів походить від слова «кочувати»; тобто мешканці долин, які тікали в гори під час монгольських та турецьких нападів і залишалися там, назвали себе «кочулами», а пізніше слово видозмінилось на «гуцули» (Шухевич, 1899: 26–27).

Також наводиться розповідь гуцулки Марфи Дучик з Селетина (Буковина), яка розповідала, що волохи називали мешканців гір гуцан, що з румунської означає «великий злодій». І нібито саме з цього витворилася назва «гуцул» (Шухевич, 1899: 27–28).

З власних спостережень та досліджень В. Шухевича стає відомо, що населення іноді називали коней гуцулами, як і людей. А також те, що етнонім «гуцул» міг з'явитися тільки пізніше

XVIII ст., адже австрійці у 1793 р., об'їздивши Східні Карпати та досліджуючи мінеральні ресурси гір, не знали назви «гуцул» та називали їх «Gebirgrussen» (гірські руси) або «die wahren Rokutier» (справжні покутці). Не знали етноніму «гуцули» й поляки, яким належали ці землі до 1772 р., з чого виходить, що назва «гуцул» не така вже й давня, а виникла в період нового часу, а гуцульський кінь міг бути турецького походження, тому назва породи коней перейшла і на людей, які на них піднімалися в гори (Шухевич, 1899: 26).

Самоназва ж гуцулів XVIII–XIX ст. відрізнялася від згаданого етноніму. Вони називали себе крескени, руснаки, рускі люде, які ходили до православної або греко-католицької церкви. До речі, крескени вважають словом, що позначало або християн, або «крест'ян», тобто селян. Схожа ситуація і з горянами Атлаських гір у Марокко, загальноприйнятим етнонімом яких довгий час були бербери, а їхньою самоназвою було слово «амазіг», що в перекладі означає «вільний».

З наведених вище теорій найбільш вірогідними видаються припущення про те, що населення Гуцульщини – це представники різних народів, які під час важких часів ховалися в горах та поступово осідали там, змішувались та продовжували сповідувати християнську віру. Горяни займалися вівчарством, різьбярством та формували нові культурні особливості в природних умовах середовища, де вони жили. Жителі гір змогли зберегти свої традиції та відстоювати свої права на ці території, а деякі з них ставали «головним боєм» для вельмож, що жорстко правили в долинах, але в горах їхня влада була номінальною.

Протягом XIX ст. унаслідок погіршення їх економічного становища та голоду багато жителів краю емігрувало в Новий Світ. Цьому навіть присвячена досить популярна пісня «Гамерецький край». Ці речі почали змінювати регіон. Під час Першої світової війни гуцули брали участь у визвольних змаганнях, хоча не можна з повною вірогідністю стверджувати, що всьому населенню краю була важлива українська незалежність. Та й власне частиною ЗУНР край пробув недовго і досить швидко був розподілений між Чехословаччиною, Румунією та Польщею. Хоча міжвоєнний період не можна назвати кращим в історії регіону, але він на певний час уберег його жителів від радянзації та жорстокої політики Сталіна, що в результаті дало змогу багатьом традиціям зберегтися і донині. Радянський період остаточно розпочався з 1945 року, хоча деякі частини були тимчасово зайняті радянськими військами й раніше. Населення регіону вже певний час називали українцями, і з часом цей доволі новий для горян етнонім став панівним, а «гуцул» офіційно став громадянином української національності, що проживає у карпатських гірських та пригірських районах тоді ще УРСР, а з 1991 р. уже незалежної України (Dallais et al., 2002: 10).

У сучасній Україні етнонім «гуцул» прижився як узагальнення, але на локальному рівні досі існують та часто використовуються більш локальні самоназви, що походять від різноманітних назв населених пунктів (наприклад, жителі смт Великий Бичків зветься бичкулянами, а жителі смт Косівська Поляна – косівленами). Гуцульська ідентичність не є сильним об'єднуючим фактором для жителів Карпат, принаймні в побуті. Кожне селище по факту є окремим острівцем, який плекає свої місцеві традиції. І справді, кожне селище має свою особливу говірку, яка відрізняється наголосами, голосними буквами та деякими місцевими словами. Наприклад, жителі того ж Великого Бичкова замість слова «кінь» кажуть «кунь», замість «стій» використовують «стуй», а жителі Косівської Поляни називають своє селище «Косівською поленою», а себе «косовленами».

Разом із тим гуцульський діалект зазнав значних лінгвістичних впливів від культур, що володарювали в регіоні або просто певний час там проживали. Досі в діалектах наявні слова угорського походження (вілонька – ліхтарик, луйтра – драбина, лобда – м'яч, гарадичі – сходи), німецького походження (лармувати – шуміти, луфтувати – провітрювати), словацького чи чеського походження (облоки – вікна, йо – так) та навіть арабського чи турецького походження (фінджа – чашка). І це далеко не всі діалектизми, які наявні в говірках Гуцульщини, які, на жаль, також не є повною мірою дослідженими та поступово забуваються місцевим населенням (Бідношия та ін.).

Щодо еміграції, то вона є актуальною проблемою регіону й нині (Бідношия та ін.).

Щодо еміграції, то вона є актуальною проблемою регіону й нині (Бідношия та ін.).

Брак робочих місць, закриті промислові об'єкти та невелика зарплатня змушують багатьох жителів регіону їхати на заробітки або взагалі виїжджати з країни і осідати там, де зможуть прогодувати себе та родину.

Висновки. Етнологічному вивченню Гуцульщини бракує системності та копіткої роботи колективу авторів, які змогли б зробити ґрунтовний аналіз всіх наявних відомостей про гуцулів на території України та за її межами, а після звести їх та узагальнити в одній праці.

Більшість відомостей та теорій про етимологію назви «гуцул» та походження українських горян залишаються припущеннями, хоча є доволі

вірогідні. Дослідники мають багато можливостей реалізувати свої навички науковця в цій тематиці та систематизувати знання про гуцулів, знайти відповіді на проблемні питання, які є актуальними не тільки для регіону, а й для України в цілому. Водночас збір відомостей про цю етнічну групу

має стати обов'язковою місією для етнографів, оскільки гуцули також осучаснюються, деякі речі виходять з ужитку через свою застарілість, а носіїв давніх традицій не так уже й багато, з кожним роком їх усе менше. Тому ці питання варті уваги науковців та їх серйозного ставлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів. Львів : «Світ», 1993. 96 с.
2. Magochi P. Carpatho-Rusyns: A Tortuous Quest for Identity. *Cross Currents. A Yearbook of Central European Culture*. 1993. С. 147–160.
3. Кайндль Р. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Чернівці : «Молодий Буковинець», 2000. 208 с.
4. Шухевич В. Гуцульщина. Львів: Друкарня Наукового товариства імені Тараса Шевченка, 1899. 157 с.
5. Бандтке С. История государства польского. Санкт-Петербург : Тип. Имп. Российской академии, 1830. Том I. 350 с.
6. Коваль Є. Р. Гуцули у визвольній боротьбі. Спогади січового стрільця Михайла Горбового. Київ–Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. 474 с.
7. Dallais, P., Weber, S., Briner, C., Liegme, J. The drymba among the Hutsul in the Ukrainian Carpathians: a recent ethnomusicological survey. *VIM Vier und zwanzigste jahrsschrift der Internationalen Maultrommel virtuosengenosenschaft*. 2002. p. 10:8–29.
8. Бідношья Ю., Бондаренко Г., Буйських Ю. Етнографічний образ сучасної Гуцульщини. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Bondarenko_Halyna/Etnohrafichnyi_obraz_suchasnoi_Hutsulshchyny.pdf (дата звернення: 29.10.2019)

REFERENCES

1. Vytvytskyi, S. (1993). *Istorychnyi narys pro hutsuliv* [Historical essay on Hutsuls]. Lviv : “Svit” [in Ukrainian].
2. Magochi, P. R. (1993). *Carpatho-Rusyns: A Tortuous Quest for Identity*. *Cross Currents. A Yearbook of Central European Culture*. [in English].
3. Kaindl, R. (2000). *Hutsuly: yikh zhyttia, zvychai ta narodni perekazy* [Gutsuli: living, sounding and telling people]. Chernivtsi : “Molodyi Bukovynets” [in Ukrainian].
4. Shukhevych, V. (1899). *Hutsulshchyna* [Hutsul]. Lviv : Drukarnia Naukovoho tovarystva imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
5. Bandtke, S. (1830). *Ystoryia hosudarstva polskoho* [History of the state of Poland]. Sankt-Peterburg : Typ. Ymp. Rosyiskoi akademyy [in Russian].
6. Koval, Y. R. (2009). *Hutsuly u Vyzvolnii borotbi. Spohady sichovoho striltsia Mykhaila Horbovoy* [Hutsuli near Liberation Struggle. Had a glimpse of the construction of Mikhail Gorbovoy]. Kyiv–Vinnytsia: DP “Derzhavna kartohrafichna fabryka” [in Ukrainian].
7. Dallais, P., Weber, S., Briner, C., Liegme, J. (2002). The drymba among the Hutsul in the Ukrainian Carpathians: a recent ethnomusicological survey. *VIM Vier und zwanzigste jahrsschrift der Internationalen Maultrommelvirtuosengenossenschaft*, 10:8–29 [in English].
8. Bidnoshyia, Y., Bondarenko H., Buiskykh Y. *Etnohrafichnyi obraz suchasnoi Hutsulshchyny* [An ethnographic image of a very ordinary Hutsul region]. Retrieved from: http://chtyvo.org.ua/authors/Bondarenko_Halyna/Etnohrafichnyi_obraz_suchasnoi_Hutsulshchyny.pdf (Last accessed: 29.10.2019). [in Ukrainian].